

δευτικών προγραμμάτων πολιτισμού από τα μουσεία και άλλους φορείς για τους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, θεωρήθηκε σκόπιμο να δοκιμασθεί και μία πρόταση κι εφαρμογή εναλλακτικών μεθόδων προσέγγισης τέτοιων θεμάτων. Η έρευνα προανατολίστηκε σε δύο άξονες, με κριτήριο τα γνωστικά αντικείμενα της αρχαιολογίας και της ιστορίας της τέχνης. Επιστημονικός υπεύθυνος του έργου ήταν ο καθηγητής του τμήματος Μ. Παπανικολάου, ενώ υπεύθυνοι για την υλοποίηση της έρευνας σε σχέση με τα εκπαιδευτικά προγράμματα που αναφέρονται στην αρχαιολογία ήταν οι υπογράφωντες.

Στο μικρό αφιέρωμα που ακολουθεί, οι συνεργάτες-ερευνητές του προγράμματος παρουσιάζουν τα αποτελέσματα των τριών ζητούμενων της παραπάνω έρευνας:

- τον προσδιορισμό των μουσειοπαιδαγωγικών και άλλων προδιαγραφών και συνθηκών που χαρακτηρίζουν τα ελληνικά εκπαιδευτικά προ-

γράμματα με αντικείμενο το επιστημονικό πεδίο της αρχαιολογίας,

- την καταγραφή των συνθηκών κάτω από τις οποίες υλοποιούνται ανάλογα προγράμματα σε τρεις ευρωπαϊκές χώρες με πλούσια μουσειοπαιδαγωγική παράδοση (Μ. Βρετανία, Γερμανία, Γαλλία),
- τα συμπεράσματα από το σχεδιασμό και την υλοποίηση της πλοτικής εφαρμογής μιας εναλλακτικής προσέγγισης και επεξεργασίας της αρχαιολογικής γνώσης από μαθητές τόσο της πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

* Η ερευνητική ομάδα εκφράζει τις ευχαριστίες της στις Εφορείες Αρχαιοτήτων, τα δημόσια και ιδιωτικά μουσεία, το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων-Τμήμα Μουσείων του ΥΠΠΟ, το ΙΟΜ και άλλους συναφείς φορείς, στα αρχαιολογικά μουσεία και τις πανοικίστες χώρες του εξωτερικού που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα, καθώς και στα δημοτικά σχολεία και τα γυμνάσια που συμμετείχαν στην υλοποίηση των πλοτικών εφαρμογών.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τα αποτελέσματα μιας έρευνας και μιας εναλλακτικής πειραματικής εφαρμογής

Κώστας Κασβίκης
Αρχαιολόγος-Δάσκαλος

Κλεονίκη Νικονάνου
Μουσειοπαιδαγωγός-Ιστορικός της Τέχνης

Εύα Φουρλίγκα
Μουσειολόγος-Αρχαιολόγος

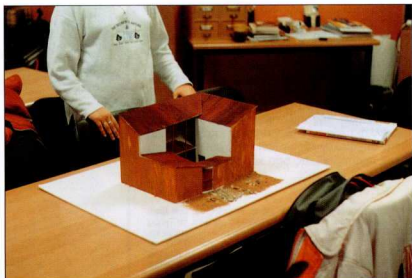
Ο ρόλος των μουσείων στις σύγχρονες κοινωνίες τείνει να αποκτήσει έναν έντονα κοινωνικό χαρακτήρα, καθώς τα παντός είδους μουσεία αλλά και οι συναφείς πολιτιστικοί χώροι (αρχαιολογικές θέσεις, μνημεία, ιστορικές τοποθεσίες, παραδοσιακοί οικισμοί, αστικό δομημένο και φυσικό περιβάλλον) καλούνται να εκπληρώσουν τις αυξημένες κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες διαφορετικών κοινωνικών ομάδων (Hooper-Greenhill 1995). Με βάση αυτή την ιδεολογική κατεύθυνση έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σε θεωρητικό αλλά και σε πρακτικό επίπεδο στον εκπαιδευτικό χαρακτήρα του μουσείου (Ambrose 1987, Hooper-Greenhill 1991, 1994), με την πρόωθηση ποικίλων μουσειακών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων με πολύ μεγάλη παράδοση σε ορισμένες χώρες.

Στην Ελλάδα τα πρώτα οργανωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα ξεκίνησαν από το Μουσείο Μπενάκη στα τέλη της δεκαετίας του '70 (Γερουλιάνου 1985). Στη συνέχεια, και κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και εξής, άρχισε η συστηματική οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και η παροχή εκπαιδευτικών

προσφορών (ειδικές εκδόσεις, μουσειοσκευές) από ορισμένα ελληνικά μουσεία και φορείς κυρίως της Αθήνας, ενώ κατά τη δεκαετία του '90

1. Εργαστήριο πηλό στην πρώτη φάση ευαισθητοποίησης των παιδιών. Προϊστορικός οικισμός Τουμπας Θεσσαλονίκης.

2. Μακέτα ιδιωτικής κατοικίας της αρχαίας Ολύνθου. Γυμνάσιο Μετρώνας.

άρχισαν να εφαρμόζονται προγράμματα και στην υπόλοιπη χώρα¹. Παρόλο που η σχετική ελληνική μουσειοπαιδαγωγική βιβλιογραφία έχει εμπλουτιστεί αρκετά τα τελευταία χρόνια, δεν έχει εκδηλωθεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις συνθήκες σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, καθώς και για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους όσον αφορά τη στοχοθεσία, τις μορφές και τις μεθόδους που εφαρμόζονται αλλά και την αντίληψη και την ερμηνεία των πληροφοριών που παρέχουν στο μαθητή. Εξάλλου, δεν έχει ερευνηθεί η αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων αναφορικά με το γενικότερο στόχο, δηλαδή την οικοδόμηση μιας ουσιαστικής σχέσης ανάμεσα στο μουσείο και το σχολείο, καθώς και τα θέματα συνεργασίας των ειδικών και των μουσειοπαιδαγωγών με τους εκπαιδευτικούς². Το κενό αυτό στην έρευνα προσπάθησε ως ένα βαθμό να καλύψει το ερευνητικό πρόγραμμα που υλοποίησε το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ με τίτλο «Έρευνα της ελληνικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας για την εφαρμογή στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση καινοτομικών μορφών εκπαίδευσης σε θέματα ιστορίας και πολιτι-

σμού». Η παρουσίαση που ακολουθεί επικεντρώνεται στα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με τα εκπαιδευτικά προγράμματα με αρχαιολογικά θέματα τα οποία πραγματοποιούνται στην Ελλάδα για μαθητές της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Ερευνητική διαδικασία και ανάλυση των αποτελεσμάτων

Η έρευνα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με αρχαιολογικό περιεχόμενο ακολούθησε την εξής πορεία: ύστερα από βιβλιογραφική έρευνα όλων των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που υλοποιούνται ή υλοποιήθηκαν στο παρελθόν στην Ελλάδα, διαμορφώθηκε ένα ερωτηματολόγιο³ το οποίο στάλθηκε σε 62 φορείς και μουσεία, που ενδεχομένως υλοποιούν ή υλοποιούσαν εκπαιδευτικά προγράμματα. Από τους φορείς αυτούς ανταποκρίθηκαν 26, απαντώντας σε 80 συνολικά ερωτηματολόγια που αναφέρονταν σε αντίστοιχο αριθμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων (βλ. κατάλογο). Ακολούθησε η μελέτη και η στατιστική επεξεργασία των ερωτηματολογίων και του συνοδευτικού υλικού που συγκεντρώθηκε και η στατιστική ανάλυση των καταγεγραμμένων δεδομένων⁴. Παράλληλα προχωρήσαμε σε επικοινωνία και συνεντεύξεις με τους υπευθύνους ορισμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Το δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό, καθώς περιλαμβάνει τα περισσότερα από τα αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιήθηκαν έως το 1999⁵. Πιο συγκεκριμένα, 30 από τα εκπαιδευτικά προγράμματα αρχαιολογίας του δείγματος (37,5%) υλοποιήθηκαν στο παρελθόν, ενώ άλλα 38 εξακολουθούσαν να υλοποιούνται, τουλάχιστον ως και τον Ιούνιο του 1999 (ποσοστό 47,5%). Τέλος, στο δείγμα περιλαμβάνονται και 12 πλοκάμια αρχαιολογικά προγράμματα (ποσοστό 15%), τα οποία υλοποιήθηκαν κατά το σχολικό έτος 1998-99, στο πλαίσιο του προγράμματος «Μελίνα - Εκπαίδευση και Πολιτισμός»⁶, από τις Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, σε συνεργασία με το ΥΠΕΠΘ. Στη συνέχεια καταγράφονται συνοπτικά τα πιο βασικά από τα αποτελέσματα της έρευνας.

Αποτελέσματα της έρευνας

Εκπαιδευτικά προγράμματα με αρχαιολογικό περιεχόμενο υλοποιήθηκαν ή υλοποιούνται από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων, τα μουσεία (δημόσια και ιδιωτικά), το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων (ΤΕΠ, πρώην ΚΕΠ) του ΥΠΠΟ, τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων-Τμήμα Μουσείων του ΥΠΠΟ, το ΙCOM (Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων), Δήμους και τον Οργανισμό Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης-Θεσσαλονίκη '97. Οι περισσότεροι από τους παραπάνω φορείς υπάγονται στο ΥΠΠΟ. Έτσι, ουσιαστικά τα 68 από τα 80 προγράμματα της έρευνας υλοποιούνται ή υλοποιήθηκαν από το ΥΠΠΟ, 5 προγράμματα από ιδιωτικά μουσεία, 1 από το ΙCOM, 1 από Δήμο και 5 από τον Οργανισμό Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης-Θεσσαλονίκη '97 (πν. 1). Τέλος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι φορείς που ανήκουν στο ΥΠΠΟ υλοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα και στο πλαίσιο του προγράμματος «Μελίνα», σε συνεργασία με το ΥΠΕΠΘ.

Στα περισσότερα από τα προγράμματα ο σχεδιασμός πραγματοποιείται από ένα, δύο ή τρία άτομα (25%, 23,75% και 22,5% αντίστοιχα). Στα υπόλοιπα εκπαιδευτικά προγράμματα ο σχεδιασμός έχει γίνει από 4 έως και 10 άτομα. Είναι

3. Προετοιμασία μακέτας ψηφιδωτού. Γυμνάσιο Μετρώνας.

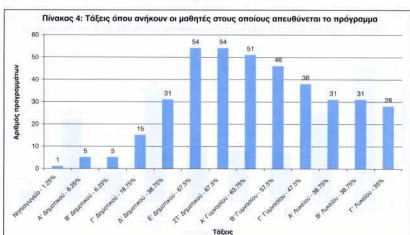
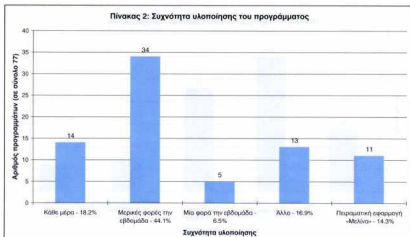
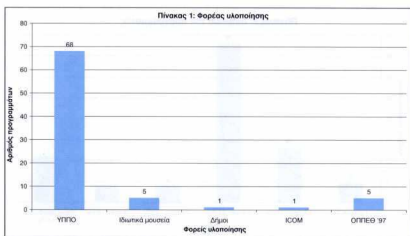

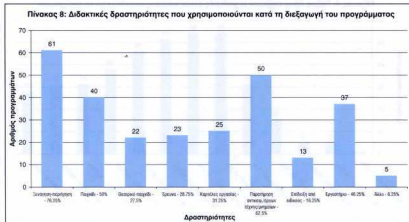
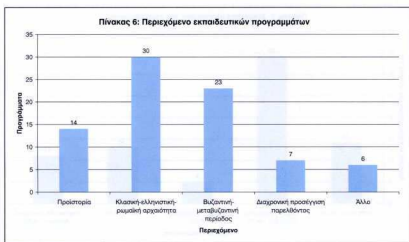
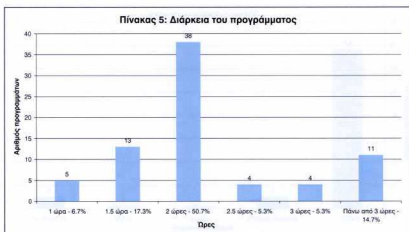
χαρακτηριστικό ότι μεγάλες ομάδες σχεδιασμού συμμετέχουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται από το ΤΕΠ ή από τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του ΥΠΠΟ, συνήθως σε συνεργασία με τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων. Όσον αφορά τις ιδιότητες των ατόμων που σχεδίασαν τα 80 εκπαιδευτικά προγράμματα, η ιδιότητα του αρχαιολόγου κυριαρχεί σε ποσοστό 65,55%. Ακολουθούν άτομα που συνδυάζουν τις ιδιότητες των αρχαιολόγων-μουσειολόγων-μουσειοπαιδαγωγών (13,46%), έπειτα οι εκπαιδευτικοί-παιδαγωγοί (9,7%), οι μουσειοπαιδαγωγοί (4,63%), οι καλλιτέχνες (1,69%) και, τέλος, σε ποσοστό 5% άτομα με άλλες ιδιότητες. Αξίζει να αναφερθεί ότι, όπου στο σχεδιασμό συμμετέχουν ένα ή το πολύ δύο άτομα, αυτά πάντοτε έχουν την ιδιότητα του αρχαιολόγου. Αντίθετα, στα εκπαιδευτικά προγράμματα που ο σχεδιασμός τους γίνεται από μεγαλύτερες αριθμητικά ομάδες, περιλαμβάνονται περισσότερες επαγγελματικές ειδικότητες. Το μεγάλο ποσοστό των αρχαιολόγων οφείλεται στο γεγονός ότι όλα τα προγράμματα έχουν αρχαιολογικό περιεχόμενο και σχεδιάζονται και υλοποιούνται ως επί το πλείστον από Εφορείες Αρχαιοτήτων ή συναφείς φορείς του ΥΠΠΟ. Το μικρό ποσοστό μουσειοπαιδαγωγών-μουσειολόγων (που παράλληλα είναι και αρχαιολόγοι) οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για μια σχετικά νέα ειδικότητα, με την οποία δεν έχουν στελεχωθεί ακόμη οι Εφορείες Αρχαιοτήτων.

Από τα 80 εκπαιδευτικά προγράμματα, τα 55 (68,75%) συνεργάζονται και με άλλους φορείς για την υλοποίησή τους. Από την ανάλυση της μορφής των συνεργασιών προκύπτει ότι κυρίως το ΤΕΠ και η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων συνεργάζονται με Εφορείες Αρχαιοτήτων και Μουσεία, υπηρεσίες δηλαδή του ίδιου Υπουργείου. Υπάρχουν περιπτώσεις που το ΤΕΠ συνεργάζεται είτε με έναν είτε με περισσότερους φορείς, που μπορεί να είναι τοπικοί φορείς, το ICOM ή ευρωπαϊκά προγράμματα. Σε 12 περιπτώσεις η συνεργασία αφορά το ΥΠΠΟ με το ΥΠΕΠΘ στο πλαίσιο του προγράμματος «Μελίνα». Σε 8 περιπτώσεις, κυρίως περιφερειακών Εφορειών Αρχαιοτήτων, τα προγράμματα υλοποιούνται σε συνεργασία με την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ σε μεμονωμένες περιπτώσεις απευθείας με εκπαιδευτικούς. Λόγω της παραπάνω μορφής συνεργασίας, η χρηματοδότηση για την υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων αναλαμβάνει κυρίως το ΥΠΠΟ, είτε μόνο του (48,75%), είτε σε συνεργασία με το ΥΠΕΠΘ (15%) για το πρόγραμμα «Μελίνα», είτε σε συνεργασία με άλλους φορείς (13,75%). Επίσης, ο ίδιος ο φορέας υλοποίησης (ιδιωτικά μουσεία, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης-Θεσσαλονίκη '97, Δήμοι) είναι και ο χορηγός, σε ποσοστό 13,75%. Σε ποσοστό 7,5%, ο χρηματοδότης είναι το Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, Δήμοι-Κοινότητες και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Τέλος, η χρηματοδότηση από ανεξάρτητο ιδιωτικό χορηγό εμφανίζεται σε μια μόνο περίπτωση.

Ενδιαφέρον στοιχείο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι η συχνότητα εφαρμογής τους κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους. Ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των προγραμμάτων υλοποιείται είτε μερικές φορές την εβδομάδα (44,1%) είτε κάθε μέρα (18,2%). Ένας μικρός αριθμός προγραμμάτων υλοποιείται μία φορά την εβδομάδα, ενώ το 11 από τα 12 προγράμματα του «Μελίνα» υλοποιήθηκαν περασματικά 14 φορές για 1-2 εβδομάδες. Τέλος, 13 προγράμματα (16,9% του δείγματος) είχαν άλλη μορφή διάρκειας: μόνο την άνοιξη ή το φθινόπωρο, μία εβδομάδα όλο το χρόνο, μερικές μέρες την εβδομάδα σε διάρκεια 2-3 εβδομάδων ή μηνών (πν. 2).

Η έρευνα για τους χώρους διεξαγωγής των αρχαιολογικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων έδειξε ότι στην πλειονότητα τους αυτά πραγματοποιούνται ή πραγματοποιήθηκαν είτε στο περιβάλλον ενός μουσείου/εκθεσιακού χώρου (30% των περιπτώσεων), είτε σε κάποιον αρχαιολογικό χώρο/μνημείο (20%), είτε σε χώρους που αποτελούν συνδυασμό των δύο παραπάνω περιπτώσεων (11,25%), δηλαδή στους χώρους αρμοδιότητας των φορέων υλοποίησης. Αντίθετα, η πραγματοποίηση αρχαιολογικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη σχολική τάξη εμφανίζεται μόνο μια φορά στο δείγμα (1,25%), ενώ μια πιο σύνθετη μορφή υλοποίησης περιλαμβάνει τη διεξαγωγή του προγράμματος στον αρχαιολογικό χώρο/μνημείο και στη σχολική τάξη (11,25%), στο αρχαιολογικό μουσείο και στην τάξη (5%), ή στον αρχαιολογικό χώρο/μνημείο, μουσείο και τάξη (10%). Τέλος, σε

ποσοστό 11,25% παρατηρούνται μερικές ειδικές περιπτώσεις ως προς τους χώρους διεξαγωγής, αναφορικά με τα κινητά εκπαιδευτικά προγράμματα¹⁰ (πίν. 3).

Σχετικά με τους τρόπους *ενθέρμησης* των σχολικών ομάδων, η πιο συνηθισμένη πρακτική επικοινωνίας είναι η κοινοποίηση του προγράμματος στις αρμόδιες Διευθύνσεις, ενέργεια, που αποτελεί τυπική προϋπόθεση για την έγκριση εξωσχολικών δραστηριοτήτων. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι οι ενημερωτικές συναντήσεις με τους εκπαιδευτικούς δεν είναι μια ιδιαίτερα συνηθισμένη πρακτική (37,5% των περιπτώσεων), αν και διεθνώς θεωρείται από τις πιο άμεσες μορφές επικοινωνίας, καθώς παρέχει δυνατότητες ουσιαστικής προετοιμασίας των εκπαιδευτικών και κατ'επέκταση των μαθητών για τη συμμετοχή τους στα προγράμματα.

Αναφορικά με τις σχολικές τάξεις στις οποίες απευθύνονται τα αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα, η έρευνα έδειξε ότι 14 από τα εκπαιδευτικά προγράμματα του δείγματος απευθύνθηκαν ή απευθύνονται σε μία μόνο σχολική τάξη, 8 σε δύο διαφορετικές σχολικές τάξεις¹⁶, ενώ στην πλειονότητά τους οι υπεύθυνοι σχεδιασμού δηλώνουν ότι τα προγράμματα έχουν σχεδιαστεί ώστε να μπορούν να υλοποιηθούν από διαφορετικές σχολικές τάξεις και μάλιστα σε διαφορετικές σχολικές βαθμίδες. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στον πίνακα 4, ο κύριος άξονας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αναλύθηκαν απευθύνεται στις δύο τελευταίες τάξεις του Δημοτικού και στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου με αρκετά υψηλά ποσοστά. Αντίθετα, τα προγράμματα που απευθύνονται στις τρεις τάξεις του Λυκείου (τα οποία σχεδιάστηκαν κυρίως από το ΤΕΠ) και στη Δ' Δημοτικού είναι σαφώς λιγότερα. Επίσης, ελάχιστα εκπαιδευτικά προγράμματα απευθύνονται στις μικρότερες τάξεις του Δημοτικού: 5 για την Α', 5 για τη Β' τάξη, 15 για τη Γ' τάξη και μόλις 1 για τα παιδιά του Νηπιαγωγείου. Σε ποσοστό 87,5% των προγραμμάτων συμμετέχει μία σχολική τάξη, ο αριθμός της οποίας κυμαίνεται, με βάση τις απαντήσεις στα ερωτηματολόγια, από 25 έως 35 μαθητές πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τα υπόλοιπα προγράμματα (12,5%) αποτελούν ειδικές περιπτώσεις σε σχέση με τον αριθμό των μαθητών που συμμετέχουν σ' αυτά¹¹.

Στην πλειονότητά τους τα εκπαιδευτικά προγράμματα αρχαιολογίας υλοποιούνται ή υλοποιήθηκαν από έναν ή δύο εκπαιδευτές-εμψυχωτές (37,5% και 42,5% αντίστοιχα). Ακολουθούν, με μικρότερα ποσοστά, τα προγράμματα που υλοποιούνται από τρεις εκπαιδευτές-εμψυχωτές (15%) και αυτά που υλοποιούνται με περισσότερους από τρεις (5%). Από έναν εκπαιδευτή-εμψυχωτή διεξάγονται κυρίως τα προγράμματα Εφορευτών Αρχαιοτήτων, ενώ αυτά του ΤΕΠ και της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων διεξάγονται συνήθως από δύο ή περισσότερους εκπαιδευτές-εμψυχωτές. Η ιδιότητα του αρχαιολόγου είναι αυτή που κυριαρχεί στους εκπαιδευτές-εμψυχωτές, σε ορισμένες περιπτώσεις με ειδικές μοσαιοειδίες, ενώ σπανιότερα συμμετέχουν παιδαγωγοί και εκπαιδευτικοί ως εκπαιδευτές-εμψυχωτές.

Από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων προκύβει ότι στην πλειονότητά τους τα αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν διυική διάρκεια (50,7%). Υπάρχουν επίσης προγράμματα που διαρκούν 1,5 ώρα (17,3%) και κάποια που διαρκούν 1 ώρα (6,7%). Ελάχιστα προγράμματα διαρκούν 2,5 ώρες (5,3%) ή 3 ώρες (5,3%), ενώ τέλος, ένας σημαντικός αριθμός προγραμμάτων (14,7%) διαρκούν περισσότερο από 3 ώρες (πίν. 5).

Σημαντικό στοιχείο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι τα θέματα που πραγματεύονται αλλά και οι στόχοι που τίθενται κατά το σχεδιασμό σε σχέση με τις *θεματικές ενότητες* τους. Από τους τίτλους των 80 εκπαιδευτικών προγραμμάτων του δείγματος και την ανάλυση των θεματικών ενότητων τους, προκύπτει ότι τα 14 από αυτά (17,5%) πραγματεύονται θέματα προϊστορίας, τα 30 θέματα κλασικής, ελληνιστικής ή ρωμαϊκής αρχαιότητας (37,5%), ενώ 23 αναφέρονται σε θέματα βυζαντινής αρχαιολογίας (28,75%). Ακόμη, 7 εκπαιδευτικά προγράμματα (8,75%) προσεγγίζουν διαχρονικά τις θεματικές τους, ενώ 6 εκπαιδευτικά προγράμματα (7,5%) ασχολούνται με γενικότερα θέματα, όπως η αρχαιολογία, το μουσείο, ή έννοια του πολιτισμού κ.λπ. (πίν. 6). Σχετικά με τις επιμέρους θεματικές ενότητες των προγραμμάτων και τους στόχους που τίθενται από τους υπεύθυνους σχεδιασμού, μπορούν να γίνουν μόνο μερικές γενικές παρα-

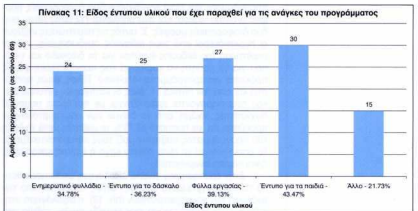
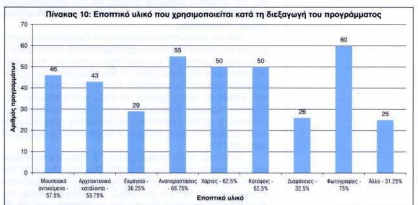
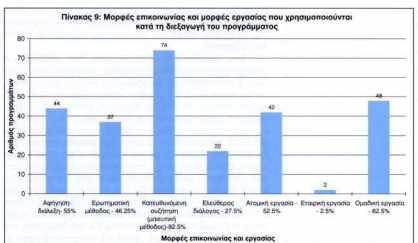
πρήξεις. Διαπιστώνεται ότι σχεδόν σε όλα τα προγράμματα κυριαρχούν οι γνωστικοί στόχοι¹², δηλαδή γνωριμία, κατανόηση και εξοικείωση με περιόδους, εποχές, είδη τέχνης, τεχνικές, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία, ιστορικά στοιχεία κ.λπ. Ορισμένες φορές δηλώνονται κάποιο συναισθηματικοί στόχοι, δηλαδή να εκτιμήσουν οι μαθητές και να αγαπήσουν τις αρχαιότητες ή να εξοικειωθούν με το παρελθόν και την πολιτισμική κληρονομιά. Ακόμα διατυπώνονται και ψυχοκινητικοί στόχοι, όχι όμως τόσο συχνά όσο θα ανέμενε κανείς με βάση το γεγονός ότι η δραστηριότητα του «εργαστηρίου» αποτελεί μία από τις περισσότερο συχνές δραστηριότητες κατά την υλοποίηση του προγράμματος (βλ. παρακάτω και πίν. 8). Τέλος, διαπιστώθηκε ότι σε ελάχιστες περιπτώσεις διατυπώνονται από τους σχεδιαστές των προγραμμάτων μεθοδολογικοί και παιδαγωγικοί στόχοι, όπως η εξοικείωση των παιδιών με τη διαδικασία της έρευνας στα μουσεία ή σε αρχαιολογικούς χώρους, η εξοικείωση με ομαδικές μορφές εργασίας, ή η ανάπτυξη της αυτενέργειας τους, παρόλο που στα σχετικά ερωτήματα στο ερευνητικό έργο δηλώνεται ότι χρησιμοποιείται ως δραστηριότητα η έρευνα των παιδιών (πίν. 8) όσο και η ομαδική μορφή εργασίας, η οποία μάλιστα εμφανίζεται με υψηλή ποσοστά (βλ. παρακάτω και πίν. 9). Τέλος, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι στην πλειονότητα των προγραμμάτων, τόσο οι γνωστικοί στόχοι που διατυπώνονται, όσο και οι θεματικές ενότητες-περιεχόμενα που δηλώνονται, έχουν έναν γενικό και πολύ ευρύ χαρακτήρα και δεν φαίνεται να στοχεύουν σε μια λεπτομερή ανάλυση και βαθύτερη προσέγγιση των επιλεγμένων θεμάτων.

Ένα άλλο σημαντικό θέμα είναι η συνάφεια του περιεχομένου των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με το αναλυτικό πρόγραμμα της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στην πλειονότητά τους οι υπεύθυνοι του σχεδιασμού των εκπαιδευτικών προγραμμάτων δηλώνουν ότι το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα συνδέεται με γνωστικά αντικείμενα του σχολικού αναλυτικού προγράμματος (86,25%). Στα 67 από αυτά δηλώνεται ότι θεματικές τους ενότητες συνδέονται με το γνωστικό αντικείμενο της Ιστορίας, και μάλιστα σε 24 από αυτά τα προγράμματα η ιστορία αποτελεί το μόνο γνωστικό αντικείμενο του αναλυτικού προγράμματος με το οποίο δηλώνεται ότι σχετίζεται το περιεχόμενό τους. Μεγάλο ποσοστό εμφάνισης έχει η διασύνδεση με το μάθημα των Καλλιτεχνικών (36,23%), προφανώς λόγω της ύπαρξης εργασιών στα προγράμματα αυτά. Σε 18 προγράμματα δηλώνεται η διασύνδεση και με τη Γεωγραφία (26,08%), πιθανότατα λόγω της γεωγραφικής διάστασης των αρχαιολογικών και ιστορικών τους περιεχομένων, ενώ χαρακτηριστικό είναι ότι 7 εκπαιδευτικά προγράμματα συνδέονται με το γνωστικό αντικείμενο των Φυσικών, καθώς πραγματοποιείται θέμα της βιολογικής περιόδου (πίν. 7).

Σχετικά με τις διδακτικές δραστηριότητες που επιλέγονται από τους υπεύθυνους σχεδιασμού κατά τη διάρκεια υλοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, αναλύθηκε ο αριθμός των διαφορετικών δραστηριοτήτων που χρησιμοποιούνται στο ίδιο πρόγραμμα, οι συνδυασμοί των δραστηριοτήτων αυτών αλλά και η συχνότητα εμφάνισής τους (πίν. 8). Στα περισσότερα εκπαιδευτικά προγράμματα χρησιμοποιούνται συγχρόνως 2, 3 ή και 4 διαφορετικές δραστηριότητες (21,25%, 30% και 25% αντίστοιχα). Μόνο σε 4 προγράμματα (5%) χρησιμοποιείται μία μόνο δραστηριότητα, η περιήγηση/εξέγνωση, τα φύλλα εργασίας ή το εργαστήριο. Επίσης, 10% των προγραμμάτων χρησιμοποιούν 5 διαφορετικά είδη δραστηριοτήτων, ενώ 8,75% των προγραμμάτων χρησιμοποιούν 6-8 είδη δραστηριοτήτων. Η μελέτη των συνδυασμών στις δραστηριότητες διαχώρισε 2 μεγάλες ομάδες προγραμμάτων, που συνολικά αποτελούν το 63,75% του δείγματος:

α. 26 προγράμματα που περιλαμβάνουν στις δραστηριότητές τους τουλάχιστον εξάγηση-περιήγηση, έρευνα/καρτέλες εργασίας (μερικές φορές και παρατήρηση) και εργαστήριο (π.χ. κατασκευή εικόνων, ψηφιδωτού, αγγειοπλαστικής κ.λπ.).

β. 25 προγράμματα που περιλαμβάνουν στις δραστηριότητές τους εξάγηση-περιήγηση, έρευνα/καρτέλες εργασίας και παρατήρηση αντικειμένων. Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι η πιο συνηθισμένη δραστηριότητα (πίν. 8) είναι η εξάγηση/περιήγηση, με ποσοστό συχνότητας 76,25%, ενώ ακολουθούν, με υψηλή επίσης ποσοστά, η πα-

πατήρηση αντικειμένων (62,5%), το παιχνίδι (50%) και το εργαστήριο (46,25%). Αξίζει να σημειωθεί επίσης η επίσηγη του θεατρικού παιχνιδιού σε ποσοστό συχνότητας 27,5% του δείγματος.

Στα εκπαιδευτικά προγράμματα που μελετήθηκαν υπήρχε μεγάλη ποικιλία στις μορφές επικοινωνίας και εργασίας. Στα περισσότερα προγράμματα (62,5%) χρησιμοποιείται συνδυασμός 3 ή 4 μορφών επικοινωνίας και εργασίας, ενώ σε ποσοστό 13,75% του δείγματος επιλέγονται 5 διαφορετικές μορφές εργασίας και επικοινωνίας. Για όλα αυτά σε ένα σχετικά μεγάλο ποσοστό των προγραμμάτων (21,25%) χρησιμοποιούνται μόνο δύο μορφές επικοινωνίας και εργασίας. Σύμφωνα με τον πίνακα 9, η πιο συνηθισμένη μορφή επικοινωνίας είναι η καθυπόβλητη σύζητηση με μεθόδους, η οποία χρησιμοποιείται στο συντριμικό ποσοστό των προγραμμάτων (92,5%). Επίσης, χρησιμοποιείται η ερωτηματοεική μέθοδος (46,25%) και ο ελεύθερος διάλογος (27,5%). Είναι ενδιαφέρον ότι το ποσοστό συχνότητας εμφάνισης της ομαδικής εργασίας στο 62,5% του δείγματος, παρόλο που παράλληλα είναι υψηλά και τα ποσοστά εφαρμογής της ατομικής εργασίας (52,5%) και της αφήγησης-διάλεξης (55%). Δύο μορφές που συνδέονται με παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας.

Από την ανάλυση του αριθμού των διαφορετικών κατηγοριών επιστημολογικού υλικού που χρησιμοποιείται στα εκπαιδευτικά προγράμματα και τη συχνότητα εμφάνισής τους (πίν. 10), προέκυψε ότι κυριαρχούν τα προγράμματα που χρησιμοποιούν πολλές διαφορετικές κατηγορίες επιστημολογικού υλικού, καθώς 61 προγράμματα (77,21%) χρησιμοποιούν τουλάχιστον τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες. Σημειώθηκε αυξάνεται η χρήση μουσειακών αντικειμένων, αναπαραστάσεων, χαρτών και φωτογραφιών ή διαφανειών (43 προγράμματα, 53,75%).

Τα 11 από τα 80 προγράμματα (13,75%) δεν παράγουν καμία μορφή έντυπου υλικού. Τα 36 προγράμματα (45%) παράγουν έντυπο υλικό, στο οποίο κυριαρχούν τα ενημερωτικά φυλλάδια, τα έντυπα για παιδιά, το φύλλα εργασίας, και σε μικρότερο ποσοστό έντυπα για το δάσκαλο κ.ά. Σε 23 προγράμματα (28,75%) παράγονται δύο διαφορετικές μορφές έντυπου υλικού, και τα οποία (12,50%) πάνω από δύο διαφορετικές μορφές. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ισχύουν οι περισσότεροι από τους πιθανούς συνδυασμούς με την περίπτωση της έκδοσης εντύπου για το δάσκαλο και εντύπου για το μαθητή να κυριαρχεί τις περισσότερες φορές πρόκειται για προγράμματα «Μελίνα». Τέλος, όπως προκύπτει και από τον πίνακα 11, όλες οι κατηγορίες εντύπου υλικού που παράγονται εμφανίζονται με παρόμοια ποσοστά συχνότητας. Ακόμη, από το δείγμα των ερωτηματολογίων προκύπτει ότι, σε ποσοστό 83,75%, οι μαθητές μετά τη λήξη του προγράμματος παίρνουν μαζί τους κάποιο αντικείμενο, το οποίο μπορεί να είναι κάποιο έργο ή κάποια κατασκευή, ή ακόμα κάποιο αναμνηστικό.

Στην ερώτηση εάν γίνεται αξιολόγηση απάντησαν θετικά τα 62 προγράμματα (77,5%). Όπως προκύπτει από την ανάλυση των ερωτηματολογίων (πίν. 12), η αξιολόγηση στήριζεται κυρίως στη γνώμη των εκπαιδευτικών, καθώς στο 30,7% των προγραμμάτων η αξιολόγηση γίνεται μόνο από αυτούς, στο 40,3% γίνεται από τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, στο 3,2% γίνεται από τους εκπαιδευτικούς και άλλους, ενώ στο 14,5% η αξιολόγηση γίνεται από τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς και άλλους. Αποκλειστικά η γνώμη των μαθητών απαιτείται στο 6,5% των προγραμμάτων, ενώ σε ποσοστό 4,8% αξιολογούν το πρόγραμμα άλλοι, δηλαδή κυρίως οι ίδιοι εκπαιδευτές-εμψυχωτές. Τέλος, ως προς τους τρόπους με τους οποίους γίνεται η αξιολόγηση, παρατηρείται πολύ μεγάλη ανομοιομορφία και διαφοροποίηση ανάλογα με το ποιος αξιολογεί.

Συμπεράσματα

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, που παρουσιάσαμε συνοπτικά παραπάνω, προκύπτουν αρκετά ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τις συνθήκες σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, αλλά και για γενικότερα θέματα που αφορούν τις σχέσεις μουσειού-σχολείου, τις δυνατότητες αλ-

λά και τους περιορισμούς που προκύπτουν από μια τέτοια σχέση.

Όπως προέκυψε από την έρευνα, το ΥΠΠΟ χρηματοδοτεί και υλοποιεί το μεγαλύτερο μέρος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ενώ εξίσου αρμόδιο για την υλοποίηση προγραμμάτων θα μπορούσε να είναι το ΥΠΕΠΘ, που δεν έχει αναλάβει ακόμα ουσιαστικό ρόλο στην οργάνωση και την υλοποίησή τους (Διάλογος 2000: 43), με εξαίρεση τη συμμετοχή στη διοργάνωση του πιλοτικού προγράμματος «Μελίνα». Σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν μεμονωμένες συνεργασίες με Δήμους και άλλους τοπικούς φορείς, ενώ ακόμα πιο σπάνια με την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η χρηματοδότηση προγραμμάτων από χορηγούς είναι περιορισμένη. Ο μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων που υλοποιούνται ή υλοποιήθηκαν κατά το παρελθόν, αλλά και η σημαντική αποδοχή που έχουν αυτά από τα σχολεία, δείχνουν ότι ως ένα βαθμό τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι στην Ελλάδα ανταποκρίνονται στο σύγχρονο ρόλο τους, που πρέπει να είναι και εκπαιδευτικός (Hooper-Greenehill 1994). Ωστόσο, θα πρέπει να επιστημανθεί ότι υπάρχει αρκετά μεγάλη έλλειψη στην προσφορά εκπαιδευτικών προγραμμάτων για συγκεκριμένες σχολικές βαθμίδες, όπως είναι το Νηπιαγωγείο, οι μικρότερες τάξεις του Δημοτικού και το Λύκειο. Αυτή η έλλειψη ίσως να καταδεικνύει την πεποίθηση των σχεδιαστών των προγραμμάτων ότι η επαφή με το υλικό παρελθόν και η γνώση του πρέπει να αφορά ηλικίες μεγαλύτερες των 8 ετών, ή ότι είναι δύσκολο να σχεδιαστούν προγράμματα για τις συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες¹³.

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της πλειονότητας των προγραμμάτων είναι κυρίως έργο των αρμοδίων των μουσείων και των άλλων φορέων, δηλαδή των αρχαιολόγων (βλ. και Διάλογος 1999: 47), ενώ η συμμετοχή των μουσειοπαιδαγωγών και των εκπαιδευτικών είναι περιορισμένη. Ο ρόλος των τελευταίων περιορίζεται απλά στη συνουσία των τμημάτων τους¹⁴. Επιπλέον, η ενημέρωση των εκπαιδευτικών πριν από την υλοποίηση των προγραμμάτων δεν είναι επαρκής. Παράλληλα, δεν έχουν αξιοποιηθεί όσο θα έπρεπε οι ειδικοί μουσειολόγοι και μουσειοπαιδαγωγοί, οι οποίοι θα μπορούσαν να συνδέσουν αποτελεσματικά την εμπειρία των ειδικών των μουσείων (αρχαιολόγων) και των σχολείων (εκπαιδευτικών). Λόγω των παραπάνω συνθηκών σχεδιασμού και υλοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, δηλαδή χωρίς τη συμμετοχή και την ουσιαστική ενημέρωση των εκπαιδευτικών, είναι αναπληρωτικό ότι τα προγράμματα σχεδιάζονται συνήθως για μια ιδέατη «μέση τάξη» και απευθύνονται σε ένα «μέσο επίπεδο μαθητών», χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι συγκεκριμένες ανάγκες και ιδιαιτερότητες (γνωστικές, κοινωνικές, ψυχολογικές) της κάθε σχολικής ομάδας, τις οποίες γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί. Η συμμετοχή των εκπαιδευτικών ή ειδικών σε θέματα μουσείου θα μπορούσε να διασφαλίσει κατάλληλες εκπαιδευτικές συνθήκες υλοποίησης και μια ισότιμη και ουσιαστική σχέση ανάμεσα στο μουσείο και το σχολείο. Ακόμη, η κυριαρχία των αρχαιολόγων στο σχεδιασμό, υποβάλλει πιθανά στην αντίληψη ότι ο σχεδιασμός ενός ολοκληρωμένου εκπαιδευτικού

προγράμματος με αρχαιολογικά περιεχόμενο απαιτεί μόνο ειδικούς στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο, ενώ καταδεικνύει την έλλειψη συνειδητοποίησης της σημασίας της συνεργασίας περισσότερων ειδικτήτων για τη δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Τέλος, είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ οι αρχαιολόγοι έχουν έναν σημαντικό ρόλο στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση-διεξαγωγή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τουλάχιστον προς το παρόν δεν υπάρχει πρόβλεψη για την παιδαγωγική τους κατάρτιση, μια αναγκαιότητα η οποία επισημαίνεται συχνά στη σχετική βιβλιογραφία (Δάλκος 1999: 47, Smith 1991: 39).

Με βάση την επεξεργασία των ερωτηματολογίων, τα εκπαιδευτικά προγράμματα αρχαιολογίας φαίνεται να προσανατολίζονται στη διασύνδεσή τους με το αναλυτικό πρόγραμμα και τα γνωστικά του αντικείμενα, κυρίως όμως με το μάθημα της Ιστορίας. Αυτή η έντονη διασύνδεση των αρχαιολογικών θεμάτων με την Ιστορία αντανακλά ως ένα βαθμό την επιβίωση μιας πολύ συγκεκριμένης παραδοσιακής αρχαιολογικής οπτικής, η οποία αντιπροσωπεύει το αρχαιολογικό υλικό ως παραπληρωματικό της Ιστορίας, με αποτέλεσμα οι αρχαιολογικές πληροφορίες να χρησιμοποιούνται για ανασυνθέσεις με ιστορικό περιεχόμενο. Πρόκειται για έναν ιστορικό προσανατολισμό με μεγάλη παράδοση στην Ελλάδα, ο οποίος δεν χαρακτηρίζει μόνο την αρχαιολογία αλλά και άλλες επιστήμες, όπως είναι η λαογραφία και η ανθρωπολογία (Κωτσάκης 1999: 14-15). Θα πρέπει ακόμα να τονιστεί ότι αυτή η διασύνδεση με το αναλυτικό πρόγραμμα, όπως την εννοούν οι υπεύθυνοι σχεδιασμού των προγραμμάτων, δεν είναι ένας άμεσος και σαφής συσχετισμός με συγκεκριμένες περιοχές των αναλυτικών προγραμμάτων και με συγκεκριμένες ενότητες των αντίστοιχων σχολικών χειριδίων, με βάση το βρετανικό παράδειγμα (βλ. εδώ, Φουρλίγκα κ.ά., «Μουσειακή εκπαίδευση και αρχαιολογία. Παραδείγματα από τρεις ευρωπαϊκές χώρες», σ. 113-122 βλ. επίσης Corbishley 1996), αλλά περισσότερο μια κατηγοριοποίηση με βάση τα ιστορικά, γεωγραφικά, καλλιτεχνικά ή θρησκευτικά στοιχεία των θεμάτων τους. Εξάλλου, το περιεχόμενο των προγραμμάτων ουσιαστικά υπαγορεύεται από το χαρακτήρα των συλλογών του κάθε μουσείου, αλλά και της συγκεκριμένης μορφής που έχουν οι μουσειακές εκθέσεις, στην πραγματικότητα δηλαδή από το ίδιο το αρχαιολογικό υλικό της έκθεσης που έχει επιλεγεί από άλλους (βλ. και Δάλκος 1999: 48, 2000: 34, 24), μερικές φορές μάλιστα πριν από πολλά χρόνια. Σχετικά με τη θεματική των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, παρατηρήθηκε ότι αυτά αναφέρονται κυρίως σε θέματα κλασικής αρχαιολογίας, γεγονός που μπορεί να ερμηνευθεί τόσο μέσα από την ίδια την ιστορία της ελληνικής αρχαιολογικής επιστήμης και τη βαρύτητα που δόθηκε αλλά και δίνεται στη μελέτη και την ανάδειξη της κλασικής αρχαιότητας για μια σειρά από ιδεολογικούς λόγους, όσο και στην ίδια τη μουσειολογική πρακτική των αρχαιολογικών μουσείων και τη θέση και την ερμηνεία που έχει ο' αυτό ο κλασικός πολιτισμός (Μουζίου 1999, Kotsakis 1991, Morris 1994, Shanks 1996).

Τα αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν σχετικά μικρή διάρκεια, καθώς ολοκληρώνονται σε χρονικό διάστημα δύο ή λιγότερων ωρών, αν και υπάρχουν και ορισμένα με μεγαλύτερη χρονική ανάπτυξη¹⁵. Τα προγράμματα αυτά, σε γενικές γραμμές, χαρακτηρίζονται μεγάλη ποικιλία διδακτικών δραστηριοτήτων και μορφών εργασιών κατά την υλοποίησή, καθώς και πλούσιο εποπτικό υλικό, ώστε να διαφοροποιούνται και ως ένα βαθμό να υπερέχουν συγκριτικά με το τυπικό σχολικό μάθημα. Ειδικότερα, ως προς τη μορφή τους, τα περισσότερα από τα ελληνικά εκπαιδευτικά προγράμματα αρχαιολογίας διαμοιούνται μέσα από την εφαρμογή της ξενάγησης-περιήγησης, της έρευνας με ή χωρίς καρτέλες εργασίας, που συνδυάζονται με την παρατήρηση αντικειμένων ή με κάποιο «εργαστήριο», γεγονός που τα φέρνει ως προς τη μορφή πολύ κοντά στα αρχαιολογικά προγράμματα που υλοποιούνται από τα γαλλικά μουσεία (βλ. εδώ, Φουρλίγκα κ.ά., «Μουσειακή εκπαίδευση και αρχαιολογία. Παραδείγματα από τρεις ευρωπαϊκές χώρες», σ. 113-112).

Από τους στόχους (που είναι κυρίως γνωστικοί) και τις θεματικές ενότητες των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τις επιλεγόμενες διδακτικές δραστηριότητες και τις μορφές εργασιών των μαθητών, τα φυλλάδια δραστηριοτήτων που συνοδεύουν ορισμένα προγράμματα και την εμπειρία της ερευνητικής ομάδας από την παρακολούθηση ορισμένων από αυτά, προκύπτει ότι τις περισσότερες φορές και το στοιχείο που αφορούν την αρχαιολογία και το παρεθόν παρουσιάζονται ως μια αυταπόδεικτη, αντικειμενική και μοναδική αλήθεια, μέσα από την επιστημονική αυθεντία της ερμηνείας της μουσειακής έκθεσης και των εκπαιδευτών-εμπυχτών. Σπάνια δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να αξιολογήσουν και να ερμηνεύσουν τα αρχαιολογικά δεδομένα που τους παρουσιάζονται με βάση τους δικούς τους τρόπους αντίληψης της πραγματικότητας και να προχωρήσουν σε περισσότερο ανοικτές ερμηνείες του αρχαιολογικού υλικού¹⁶. Έτσι δύσκολα αποφεύγεται η μεταφορά της νοστροπικής της σχολικής εκπαίδευσης και η αναπαράγηση μιας κλειστής μορφής γνώσης (Νάκου 1998: 47). Οι στόχοι και οι θεματικές ενότητες-περιεχόμενα χαρακτηρίζονται από έναν γενικό και πολύ ευρύ χαρακτήρα, ώστε συχνά να μην διασφαλίζεται η εμπέδωση στην προσέγγιση των επιλεγμένων θεμάτων. Έτσι, είναι προφανές ότι λόγω και της σύντομης διάρκειας υλοποίησής, που είναι συνήθως ένα δίωρο, οι μαθητές έχουν μόνο μια πρώτη επαφή με το θέμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, η οποία έχει αποσπασματικό χαρακτήρα, καθώς από τους σχεδιασμούς των προγραμμάτων δεν προβλέπεται προετοιμασία των μαθητών πριν από την επίσκεψη ή η περαιτέρω επεξεργασία των θεμάτων στη σχολική τάξη μετά την επίσκεψη. Επιπλέον, αυτή η αποσπασματικότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ως προς το περιεχόμενο και τις δυνατότητες εμπέδωσης σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες δεν παρέχει δυνατότητες ουσιαστικής διασύνδεσης με συγκεκριμένα πεδία του αναλυτικού προγράμματος.

Ενώ η αξιολόγηση αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την αναδιάρθρωση, την αναπρο-

Βιβλιογραφία

- AMBROSE T. (1987), *Education in Museums: Museums in Education*, στο *Museum Museums Council*.
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ 38 (1991), *Αξιοπρόσφορο εκπαιδευτικό μουσείο*.
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ 52 (1994), *Ανιχνεύματα οι εκπαιδευτικοί μιλούν για την Αρχαία Ελλάδα*.
Β.ΛΟΟΜ Β. - ΚΡΑΤΙΝΩΪΔΗ, Ο. (1986), *Το ελεύθερο βιβλίο των στόχων*, 2. Σειρά σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη.
Β.ΛΟΟΜ Β. - ΚΡΑΤΙΝΩΪΔΗ, Ο. (1986b), *Το ελεύθερο βιβλίο των στόχων*, 2. Σειρά σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη.
COTHERSHLEY M. (1996), *Archaeology in the Formal Curriculum in Britain: a View from English Heritage*, στο *Paloma Gonzalez Murchion (ed.)*, *Archaeology in Education*, σειρά *Tribalis D'archeologie*, 4, Bellineta, σ. 179-192.
ΓΕΡΟΥΛΙΑΝΟΥ ΑΙ. (1985), *Εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Μουσείου Μινωικού Αρχαίου Λόγου*, 16, σ. 22-28.
ΚΟΤΣΙΑΣ Ε. - ΚΥΡΙΑΚΗ - ΤΣΙΠΟΥΡΑ Α. - ΣΥΚΟΠΙΤΣΙΔΟΥ Α., (1994), *Μουσείο και διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Μουσείο και Σχολείο, 4ο Παράρτημα, 4ο Σειρά σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, 2/8/1994, ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ-ΙΟΟΜ.
ΔΑΛΚΟΣ Γ. (2000), *Σχολείο και μουσείο*, *Κριτική*, 16, σ. 22-28.
ΔΑΛΚΟΣ Γ. (1995), *Η σχέση μουσείου και σχολείου*: Βίοι παράλληλοι... Το εκπαιδευτικό 49-50, σ. 48-52.
ΕΛΚΑΤΣΙΟΥ ΓΑΒΡΙΕΛΗ Σ. (1994),
FREY K. (1986), *Η «Μέθοδος Project»*, μια μορφή ολισθητικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη, *Ασκήσεις και ασκήσεις*, 16, σ. 22-28.
HODDER I. κ.α. (ed.) (1995), *Interpreting Archaeology*, Routledge, London.
HOOVER-GRENNHILL E. (1991), *University and Gallery Education*, *Museum Studies*, Leicester.
HOOVER-GRENNHILL E. (ed.) (1994), *The Educational Role of Museum*, Routledge, London.
HOOVER-GRENNHILL E. (ed.) (1995), *Museum, Message, Routledge*, London.
ΙΟΟΜ (2001), *Πρακτικά ΙΟΟΜ - 1998*: *Ψηφιακή οργάνωση και λειτουργία εκπαιδευτικών τμήματων σε Μουσεία*, Αθήνα.
ΚΑΤΣΙΑΚΗ Α. (1996), *Εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο Βυζαντινό Μουσείο*. Βασικές αρχές οργάνωσης και λειτουργίας, στο Δ. Ψύλλος - Π. Κωστόπουλος (ed.), *Πρακτικά εργαστηριακών συνεδρίων «Ο εκπαιδευτικός ρόλος του μουσείου*, Ενδύσεις Θεολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, σ. 48-62.
ΚΟΤΣΙΑΣ Κ. (1991), *«The Powerful Past: Theoretical Trends in Greek Archaeology»*, στο Ian Hodder (ed.), *Archaeology Theory in Europe*, Routledge, London, σ. 62-69.
ΚΩΤΣΙΑΣ Κ. (1999), *«Αντιμωβισμός και αφήγησις»*. Η εργασία του υλικού πολιτισμού στη σύγχρονη αρχαιολογία, *Επιστημολογία*, 6: 2 - περίοδος 70, σ. 11-23.
LÖWENTHAL D. (1985), *The Past is a Foreign Country*, Cambridge University Press, Cambridge.
MORRIS I. (1994), *Classical Greece - Ancient Histories and Modern Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge.
ΜΟΥΣΙΟΥ Μ. (1999), *«Από την ιστορία της αρχαιολογικής επιστήμης στην ανάλυση ημερησικών ενδείξεων του πολιτισμού»*, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, σ. 63-69.
ΜΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟ (1993), *3ο Παράρτημα*, *Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα*, 16-17/7-1992, ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ-ΙΟΟΜ.
ΜΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟ (1994), *4ο Παράρτημα*, *Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα*, 2 3/12-1994, ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ-ΙΟΟΜ.

σαρμολογία και τη βελτίωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων (όσον αφορά την ανταπόκριση τους στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών), τη δυσκολία προσέγγισης των περιχομένων και τις δυνατότητες υλοποίησης συγκεκριμένων δραστηριοτήτων), στα ελληνικά εκπαιδευτικά προγράμματα αρχαιολογία φαίνεται ότι είναι μάλλον περιστασιακή και όχι συστηματική. Ενδοκίβητο για το τελευταίο είναι και το γεγονός ότι, παρότι υπάρχουν αρκετές δημοσιεύσεις που παρουσιάζουν και περιγράφουν υλοποιήσιμα από τα αρχαιολογικά προγράμματα που υλοποιούνται στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν αναφορές για την αξιολόγησή τους ή για το πώς αυτή συνέβαλε επαναπροσφοδοτικά στην αντιμετώπιση των στόχων τους, των θεματικών εννοιών ή συγκεκριμένων δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια υλοποίησής τους.

Επειτά από 15 χρόνια συστηματικής παρουσίασης της αρχαιολογίας και του υλικού παρελθόντος με τη μορφή εκπαιδευτικών προγραμμάτων από τα αρχαιολογικά μουσεία και τους άλλους φορείς (άλλα και του λαϊκού πολιτισμού, της τέχνης και των φυσικών επιστημών από τα υπόλοιπα ελληνικά μουσεία), κλείνει ένας σημαντικός κύκλος σχετικά με την υλοποίηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων αυτής της μορφής. Η υλοποίηση του πολιτιστικού προγράμματος «Μελάνια - Εκπαίδευση και Πολιτισμός» εισοδησιοποίησε τις Εφορείες Αρχαιοτήτων για την εκπαιδευτική αξιοποίηση του αρχαιολογικού υλικού, ενώ παράλληλα προσπάθησε να εμπειρίσει ουσιαστικότερα τους εκπαιδευτικούς, παρέχοντάς τους ενημερωτικό υλικό και προτάσεις για διδακτικές δραστηριότητες¹⁷.

Ένα παράδειγμα εναλλακτικής προσέγγισης της αρχαιολογίας

Με κριτήριο τα παραπάνω χαρακτηριστικά της μουσειοπαιδαγωγικής πρακτικής στην Ελλάδα, αλλά και την αντίστοιχη εμπειρία από χώρες της Ευρώπης που επίσης αποτέλεσαν αντικείμενο έρευνας, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε σε δύο σχολεία της Θεσσαλονίκης (2ο Δημοτικό Σχολείο Περαιάς, Γυμνάσιο Μετεώρων) μια πιλοτική εφαρμογή με αρχαιολογικό περιεχόμενο διάρκειας δύο μηνών (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1999), η οποία στηρίχθηκε στη φιλοσοφία της «μεθόδου project»¹⁸.

Η μέθοδος αυτή, με βάση τα αποτελέσματα της ευρωπαϊκής μουσειοπαιδαγωγικής εμπειρίας¹⁹, κρίθηκε ότι μπορεί να προσφέρει εναλλακτικές δυνατότητες επεξεργασίας της αρχαιολογικής γνώσης, ανταποκρινόμενη στη φύση της αρχαιολογικής εργασίας και στον ερευνητικό της χαρακτήρα, σχετίζεται με τον διπιστημονικό χαρακτήρα της αρχαιολογικής επιστήμης, η οποία συνεργάζεται πολύ στενά με άλλες επιστήμες και ειδικότητες, και μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στους μαθητές και στα αρχαιολογικά δεδομένα. Εξάλλου, η «μέθοδος project» αποτελεί μια ανοικτή διαδικασία μάθησης και χαρακτηρίζεται από την έμφαση στα βιώματα και στις εμπειρίες των παιδιών, την ομαδική εργασία των μαθητών ως προϋπόθεση στο σχεδιασμό και τη

διαεξαγωγή της διαδικασίας, με σκοπό να προάγει η συνεργασία και η αλληλεγγύη, τη διαθεματική προσέγγιση των γνωστικών περιχομένων, την καλλιέργεια της δημοκρατικής σκέψης, τη σύνδεση της πνευματικής με τη χειρωνακτική εργασία. Η συνεργασία με εξωσχολικούς φορείς, τον ιστότυπο, με σχέση με τους μαθητές, και συντονιστικό ρόλο του εκπαιδευτικού κατά τη διαδικασία, αλλά και χρονική διάρκεια κοινή για μια κατά το δυνατόν ολοκληρωμένη και ομαρική διερεύνηση των επιλεγμένων θεμάτων (Frey 1986, Χρυσοφίδης 1994).

Για την ενημέρωση των εκπαιδευτικών που θα συμμετείχαν στο πρόγραμμα σχετικά με τη φιλοσοφία και την πρακτική εφαρμογή της «μεθόδου project» οργανώθηκε ενημερωτική συνάντηση στη Φιλοσοφική Σχολή και χορηγήθηκε σχετική βιβλιογραφία. Το πιλοτικό πρόγραμμα, ανότατο για το Δημοτικό όσο και για το Γυμνάσιο, αναπτύχθηκε σε τρεις φάσεις:

1. Εισαθοποίηση των μαθητών σε θέματα αρχαιολογίας και παρελθόντος, μέσα από το σχεδιασμό και την υλοποίηση δύο εκπαιδευτικών δράσεων.
2. Επιλογή από τους μαθητές θεμάτων σχετικών με την αρχαιολογία και το παρελθόν, έρευνα και επεξεργασία αρχαιολογικών πληροφοριών, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία.
3. Παραγωγή υλικού για την κοινοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων σε ειδικές εκδηλώσεις που οργανώθηκαν στα σχολεία τους.

Η υλοποίηση και η αξιολόγηση του παραπάνω πιλοτικού προγράμματος αρχαιολογίας με τη «μέθοδο project» έδειξε ιδιαίτερα δυνατότητα σχετικά με την ανταπόκριση στα ενδιαφέροντα των παιδιών, την ομαδική εργασία και την ανάπτυξη πνεύματος συνεργασίας, τη διαθεματική προσέγγιση των περιχομένων (θέματα ιστορίας, γλώσσας, μαθηματικών, γεωγραφίας, καλλιτεχνικών), την εξοικείωση με την ερευνητική διαδικασία, την ανάπτυξη της δημοκρατικής σκέψης, την καλλιέργεια δημοκρατικής σκέψης, την επίτευξη γνωστικών στόχων, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την προσέγγιση και την ερμηνεία των δεδομένων, την καλλιέργεια του γραπτού και του προφορικού λόγου. Επιπλέον, σε σχέση με την αρχαιολογία, η εφαρμογή της «μεθόδου project» έδειξε ότι μπορεί να συμβάλει στην εισοδησιοποίηση γενικά σε θέματα πολιτισμικής κληρονομιάς και ειδικότερα σε αυτά που αφορούν το υλικό παρελθόν, όσο και στην εκτίμηση της αξίας της γνώσης του παρελθόντος ως στοιχείου κατανόησης του παρόντος. Σε γνωστικό επίπεδο μπορεί να οδηγήσει σε ιδιαίτερα σημαντικά αποτελέσματα, καθώς οι μαθητές αναπτύσσουν μια βιωματική σχέση με την αρχαιολογική γνώση μέσα από την προσωπική τους έρευνα και εμπειρία. Τέλος, δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να σταθούν κριτικά απέναντι στα αρχαιολογικά δεδομένα και να προχωρήσουν σε δικές τους εκτιμήσεις και ερμηνείες με βάση τα προσωπικά τους βιώματα και τις εμπειρίες.

Σημειώσεις

1. Για την παρουσίαση πολλών από τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται στην Ελλάδα, βλ. Αρχαιολογία 36 (1991), 52 (1994), *Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα* 10 (1994), στις εκδόσεις του 3ου, 4ου

και του Περσεραικού Σμυρναίου Μουσείου και Σχολείου και στα Πρακτικά CAECFA - 1988.

2. Μόνο στις μελέτες του Γ. Δάλλου (1998, 2000) και ως ένα βαθμό στο άρθρο της Ε. Σπυράκη-Μπελίτη (1994) τίθεται ένας σχετικός προβληματισμός για ορισμένα από τα παραπάνω ζητήματα.

3. Το ερευνητικό πρόγραμμα που διαμορφώθηκε για τις ανάγκες της έρευνας περιλάμβανε 34 ερευνητικές και εκπαιδευτικές πληροφορίες για να παρακάνει: α) στοιχεία του φορέα υλοποίησης, β) τίτλος του προγράμματος, γ) στοιχεία σχεδιασμού του προγράμματος, δ) οργανωτικά στοιχεία, ε. συνθήκες διεξαγωγής, στ. ειδικότητες υπευθύνων σχεδιασμού και διεξαγωγής, ζ, αποδέκτες, η, στόχοι, θ, περιεχόμενα, ι, σχέση με αναλυτικό πρόγραμμα, ια, μέθοδοι, ιβ, μέσα, ιγ, συνδυαστικό υλικό, ιδ, αξιολόγηση, ιε, βιβλιογραφία, ιδ, στοιχεία.

4. Εμπνευστή βρήθηκε στην κατασκευή της βόρας δεξιοτήτων και στη στατιστική επεξεργασία των ερευνητικών υλικών έχουμε από τους αρχαιολόγους Arturo Vargas και Σπύρο Νανόλου, τους οποίους και ευχαριστούμε θερμά.

5. Εδώ θα θέλαμε για μία ακόμη φορά να ευχαριστήσουμε τους υπευθύνους σχεδιασμού και υλοποίησης αυτών των προγραμμάτων για το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους στην έρευνα, γεγονός που αποτελεί βάση ένδεξής συνεχιζόμενης του σημαντικού ρόλου που έχουν τα μουσεία ως φορείς αγωγής και εκπαίδευσης.

6. Ο ακριβής αριθμός τους οφείλεται στη μη έγκαιρη ολοκλήρωση ορισμένων της φάσης του προγράμματος από την πλευρά των περισσότερων Εφορειών σε σχέση με τα χρονικά όρια του δικού μας ερευνητικού προγράμματος.

7. Οι περισσότεροι από αυτούς που συμμετείχαν/βρίσκονται στο δείγμα εργάζονται στο ΤΕΠ (Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων) και στη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων.

8. Ένα μέρος των προγραμμάτων αυτών σχετίζεται με τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Προγράμματος «Μελίνα».

9. Διάρθρη έλεε εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται από διαφορετικούς φορείς.

10. Πρόκειται κυρίως για προγράμματα του «Μελίνα», του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης και του ΤΕΠ.

11. Για παράδειγμα το πρόγραμμα «Μία μέρα στο Βυζαντινό Μουσείο» του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου Αθηνών που δέχεται ταυτοχρόνως 350 μαθητές (Κατσαλέπη 1996: 47-59), όπως και τα προγράμματα του ΤΕΠ «Ζάκρος» από τη συμμετοχή η στο μινωικό ανάκτορο» που απευθύνεται σε αλλοδαπούς του σχολείου της Κοινότητας Ζάκρου, και «Ο πολιτισμός ως μέσο κοινωνικής ένταξης - Μία διπλωματική προσέγγιση» που απευθύνεται, για ειδικούς παιδαγωγικούς λόγους, σε μακρής διάρκειας των 10 τογώνων (Γκότσης κ.ά. 1994).

12. Για τη δέκατη των διδασκόντων στόχος με γνωστικούς, συναισθηματικούς και ψυχολογικούς από τη γνωστή ταξινόμηση του Β. Bloom, βλ. Bloom - Krathwohl 1966a, 1968b.

13. Οστόσο, η ευρωπαϊκή εμπειρία έχει να παρουσιάσει αξιολογικά προγράμματα για αυτές τις ηλικίες.

14. Έτσι ελήφθη και το γεγονός ότι υπάρχουν ελάχιστες πρωτοβουλίες από την πλευρά των εκπαιδευτικών να οργανωθούν τις δικές τους εκπαιδευτικές δραστηριότητες (Δάλλου 1998).

15. Για ορισμένες εξαιρέσεις στην παραπάνω διαπίστωση, βλ. Αρχαιολογία 52 (1994): 57-81, όπου όμως οι περισσότερες εφορείες την Ακρόπολη και αποτελούν πρώην συνεργασίες με το αντίστοιχο Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων της Α' ΕΠΚΑ, και όχι για πρωτοβουλία των εκπαιδευτικών.

16. Ή το παράδειγμα, τα προγράμματα του ΤΕΠ «Ζάκρος» από τη συμμετοχή η στο μινωικό ανάκτορο», «Αρχαιολογία, ένα ταξίδι στο παρελθόν», «Το σχολείο υφάεται ένα μνημείο», τα οποία υλοποιήθηκαν για ορισμένες ώρες στο πλαίσιο μιας αλόκληρης εβδομάδας, κάποιων ημερών ή και ετών. Σ' αυτές τις περιπτώσεις φαίνεται πως υπάρχουν οι χρονικές συνθήκες για μια πιο οριζική και ουσιαστική προσέγγιση των θεμάτων τους.

17. Το ζήτημα της ερμηνείας ενός κεντρικού στη σύγχρονη αρχαιολογία σύζήτησης (βλ. για παράδειγμα Hodder κ.ά. 1995, Kalligas 1996), ενώ το ενδιαφέρον της αρχαιολογίας ερμηνείας του υλικού πολιτισμού, όπως παρουσιάζονται στο μουσείο, στα αρχαιολογικά θέσεις, στις δημοσιεύσεις, στο σχολείο ή στα σχολικά εγχειρίδια, έχουν, έτσι και αλλιώς, έντονο τον υποκειμενικό χαρακτήρα (Jicko 1989: x-xi) αφού στηρίζεται σε συναισθηματικές ενός ιακωνού παρελθόντος οι οποίος γίνεται όμως στο παρόν (Lowenthal 1985).

18. Μια πρωτοβουλία που χρονικά έφινε ξεκινάει μία νωρίτερα προς τους εκπαιδευτικούς φορείς «Στον κόσμο των βυζαντινών χειρογράφων». Το μυστικό ενός μνημείου... «Μία μέρα Χίου» και... «Στην πόλη των απιστών», που παράγεται η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, σε συνεργασία με διαφορετικές Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων επίσης «Η Θεσσαλονίκη στην παλαιοχρονολογημένη εποχή» του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης.

19. Για μια αναλυτική παρουσίαση των χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης πτυχικής εφορείας, των συνθηκών υλοποίησης και αξιολόγησης της, βλ. Νικονάνου κ.ά. (μ.π. δημοσίευση). Βασικά βοηθήματα στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία για τη «μέθοδο project» αποτελούν εκείνα του Frey (1986) και του Κουσαφίδη (1984).

20. Στη Γερμανία, στη Μενάλιθ Βρετανία και στη Γαλλία υλοποιούνται μεθοδικά, σε οργανωμένη βάση, αρχαιολογικά χώρους και μουσεία που υφίστανται ως ένα βαθμό, τα χαρακτηριστικά της «μέθοδου project» βλ. εκδ., Φουρλάνια κ.ά., «Μουσεία και εκπαίδευση και αρχαιολογία. Παραδείγματα από τρεις ευρωπαϊκές χώρες», σ. 113-122.

ΜΟΝΩΣΙΟ ΚΑΙ ΣΚΟΛΕΙΟ (1997), 5ο Πανεπιστημιακό Σεμινάριο Πολιτισμού 4-6.4.1997, ΥΠΕΠΘ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΙΕΟΜ.

ΝΑΚΟΥ Ε. (1998), «Η αξιοποίηση του μουσείου χαρακτήρα των μουσείων και ο σχεδιασμός μιας σύγχρονης μουσειακής αγωγής», Δύναμη Εκπαίδευσης 112, σ. 45-56.

ΝΙΚΟΝΑΝΟΥ Κ. - ΚΑΖΙΣΚΗΣ Κ. - ΦΟΥΡΛΑΝΙΑ Ε., «Αναπτυχθείτε και προβάλλετε» προηγμένης προεργασίας που είναι παραρτήματα στην πρωτοβουλία και ευρωπαϊκό πρόγραμμα «Μία μέρα στο Βυζαντινό Μουσείο» της Διεύθυνσης Εταιρείας Ελλάδος (2-4 Νοεμβρίου 2000) Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική έρευνα (μιο δημοσίευση).

SHANKS M. (1996), *Classical Archaeology of Greece*, Routledge, London. SMITH K.C. (1991), «At Last, a Meeting of Minds», *Archaeology* 44(1), σ. 36-39, 83.

ΣΠΑΘΡΗ-ΜΠΕΛΙΤΗ Ε. (1994), «Μια σύγχρονη μουσειακή παιδαγωγική», *Επίσημο Παράρτημα Β*, σ. 74-87.

UOKO P.J. (1989), *Forward, στο R. Layton (επιμ.), Who Needs the Past?*, σ. 99-100.

ΧΡΥΣΟΠΟΛΙΤΗΣ Κ. (1994), *Επιστημολογική διδασκαλία*, Γλωσσολογία, Αθήνα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ Τα εκπαιδευτικά προγράμματα αρχαιολογίας που συμμετείχαν στην έρευνα

Φορέας υλοποίησης	Τίτλος προγράμματος
Δ' ΕΠΚΑ (Ναύπλιο)	Αγχιόβραμια του παρελθόντος - Προϊστορική κεραμική του Μουσείου Ναυπλίου
Ζ' ΕΠΚΑ (Ολυμπία)	Το ανάκτορο του Νέστορος στη Χώρα Τριφυλίας (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
"	Ολυμπία: Αρχαιολογικός χώρος-Μουσείο (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
Θ' ΕΠΚΑ (Θήβες)	Γνωρίζω τον θαλασσοπόρο του Μινώου στον Ορχομενό
Γ' ΕΠΚΑ (Δελφοί)	Η ίδρυση ενός μουσείου
Γ' ΕΠΚΑ	Το ιερό και το μνημείο των Δελφών (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
Δ' ΕΠΚΑ (Λαμία)	«Στο λόφο με τα κρυμμένα μυστικά» - Πειραματικό πρόγραμμα ερέυνησης για παιδιά προσχολικής ηλικίας στο Κόστρο και το Αρχαιολογικό Μουσείο Λαμίας
"	«Τον καιρό των Μυκηναίων στη Φωκίδα» - Η μυκηναϊκή συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Λαμίας (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
ΙΕ' ΕΠΚΑ (Λάρισα)	Τα αρχαία θέατρα Λάρισας (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
"	Υγεία και καθαριότητα στην αρχαία Ελλάδα. Το θαλασινό της αρχαίας Τρέφυας (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
ΙΑΣΤ' ΕΠΚΑ (Θεσσαλονίκη)	Πολιτισμό (αρχαίο κόσμο). Μία πόλη της αρχαίας Κρητισίας (Πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ»)
"	Θεσσαλονίκη θλιπτός θαλασμού: Μία σύγχρονη ανακάλυψη στην ιστορία της Θεσσαλονίκης, από τα προϊστορικά χρόνια έως τη ρωμαϊκή περίοδο Η Αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης (ιστορία και τοπογραφία) (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
"	Η προϊστορική Τούμα Θεσσαλονίκης (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
"	Ολυμπός - Ιστορία και πολιτισμική οργάνωση της πρωτεύουσας των Χαλκιδικών (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
ΙΖ' ΕΠΚΑ	Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Μουσείου Λαμίας
ΙΗ' ΕΠΚΑ (Καβάλα)	Γνωρίζω με την ιστορία της Αμφικιλικής
ΙΘ' ΕΠΚΑ (Κομοτηνή)	Η προϊστορική εποχή στη Θράκη

ΙΘ' ΕΠΚΛ	Μεγαλώνοντας στην αρχαία Θράκη (παιδιά «και νέοι στην αρχαιότητα)
"	Ερμιότορας. Μια μέρα ενός αβδηρῆτι κέραμα του 5ου αιώνα π.Χ.
Κ' ΕΠΚΑ (Μυτιλήνη)	Το μυστικό του Μενάνδρου μας διηγούνται το θέατρο και την ιστορία του Μια φορά και έναν καιρό στη Λέσβο
"	Το αρχαίο λιμάνι της Μυτιλήνης
ΚΒ' ΕΠΚΑ (Ρόδος)	Σύμη: Κάστρο-Αρχαιολογικό Μουσείο (Αναζητώντας την αρχαία μας πόλη) (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
"	Προϊστορικός άνθρωπος στην Κάλυμνο (Πρόγραμμα «Μελίνα»)
3η ΕΒΑ (Χίος)	Ένα αυτοκρατορικό μοναστήρι
4η ΕΒΑ (Ρόδος)	Στην Πόλη των Ιπποτών
5η ΕΒΑ (Σπάρτη)	Στον Μυστρά, τον καιρό των Παλαιολόγων
5η ΕΒΑ	Εξερευνώντας τον Μυστρά
"	Μονεμβασιά, Περί κτισμάτων συνέχεια...
7η ΕΒΑ (Λάρισα)	Ο ψηφιακός Σαφρόνας
8η ΕΒΑ (Ιωάννινα)	Με τους περιδουλιότες ζωγράφους στην Ήπειρο
"	Στον κόσμο των βυζαντινών χειρογράφων
9η ΕΒΑ (Θεσσαλονίκη)	Στα τέγχε της Θεσσαλονίκης
11η ΕΒΑ (Βέροια)	Στον κόσμο των βυζαντινών εικόνων
12η ΕΒΑ (Καβάλα)	Ημερολόγιο ανασκαφής I και II
13 ΕΒΑ (Ηράκλειο)	Γνωριμία με την τέχνη και την τεχνική της βυζαντινής εικόνας
"	Χάνδακος, η άλλη Βενετία της Ανατολής
Δίωξη βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων-Τμήμα Μουσείων, ΥΠΠΟ	Μια μέρα στη Μονή Κασοριανής
"	Τα μυστικά ενός μνημείου
"	Ταξίδια στις βυζαντινές θάλασσες
"	Στον κόσμο των βυζαντινών χειρογράφων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟ	-Τα εν όπτι Διονύσιου- στο πλαίσιο της αρχαιολογικής εκπαιδευτικής έκθεσης «Τι προς ταύτα Διόνυσον»-
"	Από τη Μήδεια στη Σαπφώ
"	Πρόσωπα και προσωπεία
"	Το αρχαίο τραγικό θέατρο στο πλαίσιο της έκθεσης «Τι προς ταύτα Διόνυσον»-
"	Ο δημόσιος βίος του αθηναίου πολίτη
"	Ωρολόγιον Ανδροεικού
"	Ομήρου Ιλιάδα, ανάμεσα στο μύθο και την πραγματικότητα
"	Ηριδανός, το ποτάμι της αρχαίας πόλης
"	Αναζητώντας τον χαμένο Ηριδανό
"	Οι δρόμοι της θάλασσας
"	Η νέκηση της Γραφής
"	Από το Άλερ ως το Ωμέγα
"	Λήμιμος, το νησί της φωτιάς
"	Ανατολικό Άγιο, εικόνες από το παρελθόν. Η Λέσβος από τα προϊστορικά ως τα ελληνοιστικά χρόνια
"	Ανατολικό Άγιο, εικόνες από το παρελθόν. Η Λήμιμος από τα προϊστορικά ως τα ελληνοιστικά χρόνια
"	Στη Λήμινο κυβερνούσε η Υψιπέλη
"	Λάγια της πλώρης
"	Ο πολιτισμός ως μέσο κοινωνικής ένταξης - Μια διαπολιτισμική προσέγγιση
"	Δημοκρατία, ταξίδι μέσα στο χρόνο
"	Βιβλιοθήκες, τα λιμάνια της γνώσης
"	Ζάκρος, από τη συμπλήρη γη στο μικρό ανάκτορο
"	Μια μέρα στο μικρό ανάκτορο
Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Χριστιανικό και Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών	Η Θεσσαλονίκη στην Παλαιохριστιανική Εποχή Με τους βυζαντινούς αρχιτέκτονες
"	Στα χνάρια των βυζαντινών αγιογράφων
"	Μια μέρα στο Βυζαντινό Μουσείο
Ίδρυμα Ν.Π. Γουλιανθή-Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης	Οι φίλοι μου τα εδάφια (Γ' Δημοτικού) - Κυκλαδικός Πολιτισμός (Α' Γυμνασίου)
"	Μια φορά και έναν καιρό, ένας αγγετοπλάστης ...
"	Λύσις και Ύμναρητι. Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ελλάδα
"	Εικόνες από τη μυθολογία
"	Ο αρχαίτεχνος Ερνέστος Τσάλλερ και η εποχή του. Η οικία Σταθάτου
ΙΟΟΜ-Ελληνικό Τμήμα Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων	Το σχολείο υιοθετεί ένα μνημείο

Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης-Θεσσαλονίκη 1997	Αρχαιολογικοί Περιπάτοι, «Η Αρχαία Αγορά»
»	Αρχαιολογικοί Περιπάτοι, «Στα Βυζαντινά τείχη»
»	Αρχαιολογικοί Περιπάτοι, «Μουσείο Ύδρευσης»
»	Αρχαιολογικοί Περιπάτοι, «Η προϊστορική Τούμπα»
»	Αριστοβούλος «Στη Βεργίνα»
Προγραμματική Σύμβαση Δήμου Σερβίων-Λιανής-Βελβεντού	Σέρβια: πολιορκώντας την σκληρή πόλη

ΕΠΚΑ = Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

ΕΒΑ = Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Παραδείγματα από τρεις ευρωπαϊκές χώρες

Εύα Φουρλίγκα

Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος

Κλεονίκη Νικονάου

Μουσειοπαιδαγωγός-Ιστορικός της Τέχνης

Κώστας Κασβίβης

Δάσκαλος-Αρχαιολόγος

Ιουλία Γαβριηλίδου

Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος

Μέρος του ερευνητικού προγράμματος «Έρευνα της ελληνικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας για την εφαρμογή στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση καινοτομικών μορφών εκπαίδευσης σε θέματα ιστορίας και πολιτισμού» αποτέλεσε η έρευνα της ευρωπαϊκής εμπειρίας στην εφαρμογή Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων Πολιτισμού (ΕΠΠ) με στόχο τη συστηματική διερεύνηση των χαρακτηριστικών που αφορούν το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση των μουσειοπαιδαγωγικών δραστηριοτήτων για μαθητές, με αντικείμενο την αρχαιολογία και το υλικό παρελθόν. Μέσα από έρευνα στο διαδίκτυο και στη βιβλιογραφία, εντοπίστηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα και δραστηριότητες που διεξάγονται στην Ευρώπη, και στη συνέχεια αναπτύχθηκε αλληλογραφία με 170 συνολικά μουσεία και φορείς της Γερμανίας, της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας για την αποστολή υλικού και πληροφοριών σχετικών με τα εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία αφορούν θέματα αρχαιολογίας και ιστορίας της τέχνης και υλοποιούνται στις χώρες αυτές. Στο κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με τις εκπαιδευτικές προσφορές σε θέματα αρχαιολογίας από 38 μουσεία του εξωτερικού, τα οποία ανταποκρίθηκαν στην έρευνα. Συγκεντρώθηκε υλικό (ενημερωτικά έντυπα, φυλλάδια με πληροφορίες για τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, εκδόσεις για παιδιά και ενήλικες, έντυπο υλικό για τους εκπαιδευτικούς, φύλλα εργασίας για τους μαθητές, περιοδικά, παιχνίδια και κατασκευές¹), το οποίο μελετήθηκε παράλληλα με τη σχετική βιβλιογραφία και τις πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από το διαδίκτυο.

M. Βρετανία

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας² στη Μ. Βρετανία παρατηρείται μεγάλη ποικιλία στις

μορφές των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων Πολιτισμού. Τα περισσότερα μουσεία διαθέτουν Τμήμα Επικοινωνίας, το οποίο επιδιώκει να προσδιορίσει το κοινό του μουσείου και να του προσφέρει δραστηριότητες που θα σχετίζονται με τις συλλογές του και θα ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα και στις ανάγκες του. Τα περισσότερα μουσεία φροντίζουν οι εκθέσεις τους να είναι ελκυστικές από το κοινό και να μην απευθύνονται μόνο στους «ειδικούς». Μέρος της επικοινωνιακής πολιτικής των μουσείων είναι το Τμήμα των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, το οποίο αποτελεί σημαντικό τομέα της διοίκησης τους (Hooper-Greenhill 1991). Επίσης, ενδεικτικό της εκπαιδευτικής πολιτικής των βρετανικών μουσείων είναι η συνεργασία μουσείων που βρίσκονται στην ίδια περιφέρεια ή στην ίδια πόλη, προκειμένου να εξημερτηθούν το κοινό τους και ιδιαίτερα τους μαθητές. Έτσι τα μουσεία αυτά μπορεί να σχεδιάζουν μια κοινή εκπαιδευτική πολιτική, χρησιμοποιώντας από κοινού τις συλλογές τους.

Αναλυτικό πρόγραμμα και εκπαιδευτική πολιτική των μουσείων

Η εκπαιδευτική πολιτική των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων στην Αγγλία παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Τα μουσεία ενδιαφέρονται να προσφέρουν κατά το δυνατόν περισσότερες δραστηριότητες είτε στις αίθουσες των εκθέσεων τους είτε σε χώρους ειδικά διαμορφωμένους για μαθητές και για εξωσχολικές ομάδες. Χαρακτηριστικό όλων αυτών των δραστηριοτήτων είναι η προσπάθειά τους να συνδέονται με το σχολείο, αλλά και η πρόθεση πολλών μουσείων να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς να εκπονήσουν μόνοι τους τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα ανάλογα με τις δυνατότητες και τις ανάγκες της τάξης τους. Έτσι τα περισσότερα μουσεία σχε-